

PERSOONLIJK VERHAAL

WIM VLAANDEREN - KISTBESLAG: KISTGREPEN OFWEL DEURKLOPPERS

Wim Vlaanderen

Wim Vlaanderen (1940) begon in 1962 als tuinman en grafdelver op De Nieuwe Ooster in Amsterdam, in 1968 werd hij beheerder van Kranenburg in Zwolle. Een begraafplaats was voor hem geen onbekend terrein, zijn moeder reed de kleine Wim in de kinderwagen al over De Nieuwe Ooster, die vlak bij het ouderlijk huis lag.

Na de oorlog was er weinig recreatie en het gezin Vlaanderen ging ieder zondag wandelen over de begraafplaats. Niemand vond dat erg of eng want er was genoeg te zien. Wim: *Moeder leerde ons de plantjes en vader nam het herkennen van de vogels voor zijn rekening. En er waren genoeg andere dingen te zien, veel mooie monumenten, zoals het graf van de directeur van Artis met een grote hond op zijn graf, die volgens mijn ouders van verdriet op het graf was gestorven. Of de brandweerman in vol tenue met een brandspuit in zijn handen en de tekst: 'Hij is op het veld van eer in het harnas gestorven'. Volgens mijn vader was hij van de wagen gevallen. En zo waren er nog veel meer mooie beelden en monumenten.*

Amsterdam - De Nieuwe Ooster
G. Westerman - directeur Artis

kistbeslag

Zwolle - Kranenburg
'familiekuil' van Familie Vlaanderen

AMSTERDAM - DE NIEUWE OOSTER 1962 - 1967

Toen ik in 1962 op De Nieuwe Ooster begon, werd de begraafplaats intensief gebruikt met 14 begrafenis per dag en een toppe van 27 op een dag voor de Kerst. De meeste overledenen werden begraven in algemene graven met een grafkrans van tien jaar, waarin de overledenen op chronologische volgorde werden begraven. Er waren drie klassen, klasse 1 met drie inlagen, klasse 2 en 3 zelfs met vier kisten boven elkaar; het verschil zat vooral in de vorm en grootte van de grafsteen. Na 10 jaar werd de steen verwijderd en na 12 jaar werd het graf geruimd. De stoffelijke resten gingen in een knekelput en de restanten van de kisten werden op een afgeschermd stuk van de begraafplaats opgestapeld. Ook kisthout van geruimde particuliere graven werd bij deze hoop gegooid. Om geen bezoekers lastig te vallen met vuur en rook werd de hele boel midden in de nacht in brand gestoken. Wat overbleef waren de hengsels van de kisten, waar ik wel eens wat van meenam. Ik had toen nog niet de interesse die ik later kreeg en was aanvankelijk alleen geïnteresseerd in handvaten met een doodskop, die ik weggaf aan kennissen om te gebruiken als deurklopper.

kistgrepen: koper / messing

Aan een doodskist zitten over het algemeen acht kistgrepen om de kist te kunnen dragen, aan iedere zijkant drie en aan de kopse kanten twee. Bij wat duurere uitvoeringen kan het aantal oplopen tot tien, waarbij aan elke zijkant vier handgrepen zitten.

Bovenop de kist zitten kistschroeven of sluitschroeven, om het deksel vast te schroeven. Het aantal correspondeert meestal met het aantal grepen.

Omdat er niet of nauwelijks studies naar of beschrijvingen van doodskistbeslag zijn gedaan, is het dateren van de verschillende soorten kistgrepen en kistschroeven moeilijk. Maar omdat ik geregeld graven heb geruimd en ook gevraagd ben grafkelders te openen, te ruimen of te ordenen, wist ik op de begraafplaats uit welke periode de kist kwam of kon ik in grafkelders op plaatjes op de kist zien uit welke periode de kist kwam.

Ik heb gewerkt op De Nieuwe Ooster in Amsterdam, die werd geopend in 1894, en op Kranenburg in Zwolle, geopend in 1933. Graven die daar geruimd werden en waar naast de stoffelijke resten ook kistresten en kistbeslag bovenkwamen, konden dus redelijk gemakkelijk gedateerd worden.

De oudste kistgrepen zijn die, waarop een doodskop is afgebeeld. Daarvan zijn twee soorten: uitvoeringen in koper of messing en gietijzeren beslag. Het koperen of messing kistbeslag stond sjiek, was het duurst en was weggelegd voor de adel en andere rijke patriciërs. Soms echter werd gietijzeren beslag overgespoten met goudverf, dat was goedkoper en het publiek had het toch niet in de gaten.

ZWOLLE - BEGRAAFPLAATS KRANENBURG 1968 - 2000

In 1968 solliciteerde ik naar de functie van beheerder op begraafplaats Kranenburg in Zwolle. Een prachtige begraafplaats, in 1933 gesticht op het voormalige landgoed Kranenburg. Ook een fraaie dienstwoning stond ons gezin ter beschikking. Niet alleen van Kranenburg werd ik de beheerder, maar ook van de algemene begraafplaats aan de Meppelerweg (1824) en de dorpsbegraafplaatsen Westenholte (1934) en Windesheim (1917).

Het gebeurde regelmatig dat graven op de oude begraafplaats aan de Meppelerweg geschud moesten worden. Ook in adellijke grafkelders moest wel eens ruimte gemaakt worden en moesten oude kisten verwijderd worden; de stoffelijke resten gingen in een veel kleiner beenderkistje. Daarna was er weer ruimte voor nieuwe kisten. Vanaf toen ben ik mij meer gaan interesseren in de verschillende soorten hengsels.

Toen ik in 2000 met pensioen ging, mocht ik in de dienstwoning blijven wonen. In de buurt daarvan bevindt zich de 'familiekuil', d.w.z. een grafveld voor leden van de familie Vlaanderen. Het is er gekomen na een besluit binnen de familie om zeven graven te reserveren, onderhoud en grafrechten af te kopen en alvast een monument te plaatsen. Op de zerken van diabaas zijn onder 'boomwortels' aangebracht, die a.h.w. de stenen verbinden en symbool zijn van de familieband. Inmiddels zijn mijn beide ouders en een kleinkind daar al begraven.

toekomstig graf van Wim & Anneke Vlaanderen

kistgrepen van gietijzer voor 1900

Het viel me op dat praktisch alle gietijzeren hengsels van voor 1900 voorzien waren van het vanitassymbool van een doodskop met gekruiste (dij)beenderen, symbool van de vergankelijkheid en de kortstondigheid van het leven. Meestal kwamen ook twee brandende fakkels aan de bovenkant voor, symbool van het hernieuwde leven en de wederopstanding. Ik kwam ook wel grepen van ruw smeedwerk tegen, handwerk van een plaatselijke smid. Omdat ik ze niet mooi vond, heb ik ze niet bewaard, achteraf gezien nogal dom natuurlijk.

Kinderen kregen een hengsel met een gevleugeld engelenkopje. Engelen zijn het symbool van reinheid en onschuld. In de katholieke traditie hebben kinderen nog geen zonde gedaan en zijn zelf engeltje geworden na hun vroegtijdige dood. Hun uitvaartdienst wordt dan ook 'engelenmis' genoemd.

kistgrepen van gietijzer na 1900

Na 1900 zag je een verandering komen, in plaats van schedels kwamen er afbeeldingen van palmtakken op de kistgrepen als symbool van vrede en van de overwinning op de dood. Soms kwam er nog een doodskep voor, maar na 1914 verdween de schedel definitief. Er kwam ook meer variatie in de vormgeving. Zo werden palmtakken gekruist afgebeeld of met een (bloemen)krans of zandloper, bij katholieken werd de palmtak afgebeeld met een kruis of met de symbolen van geloof, hoop en liefde.

De hengsels werden machinaal en in serie vervaardigd, soms kwamen er hengsels in een bepaalde kunststijl, zoals Art Deco, op de markt. Voor de gewone en arme mensen waren de hengsels duidelijk eenvoudiger of van materiaal dat in de grond ook verging.

gietijzeren kistgrepen met afbeeldingen van palmtakken

variatie in vormgeving

eenvoudige kistgrepen na crisisjaren en wereldoorlogen

In de crisisjaren verdwenen langzamerhand de gietijzeren kistgrepen en werd het ontwerp eenvoudiger. Ook tijdens en na de beide Wereldoorlogen en in het interbellum werden de kistgrepen goedkoper en eenvoudiger van vorm. Toen er na de Tweede Wereldoorlog gebrek was aan metaal, gebruikte men zink als kistbeslag.

Na de uitvinding van kunststof verschenen er ook handvaten van kunststof op de markt.

zinken kistgrepen

kistgrepen van kunststof

Praktisch alle kunststoffen, waaronder ook plastic, werden uitgevonden in de tweede helft van de 20^e eeuw. Ze werden ook gebruikt voor ornamenten, zoals kistgrepen in diverse vormen, aan de doodskest en ze werden gebruikt in de kist als lijkhoezen. En daar begon het probleem. Toen na 10 tot 15 jaar de huurgraven werden geruimd, kwamen er klachten over het slechte verteringsproces van de kisten, de kistbekleding, het kistbeslag, maar ook van de in plastic lijkhoezen gehulde lichamen. Na jaren overleg kwam in 1998 het lijkomhulselbesluit, dat in 2013 werd aangepast, waarin elke vorm van kunststof in een aan de kist werd verboden. Het gold niet alleen voor plastic lijkhoezen, maar ook 'handgrepen, ornamenten en accessoires van graf- en crematiekisten dienen uitgevoerd te worden in vergankelijk materiaal, dan wel van buitenaf te kunnen worden verwijderd'.

kistgrepen van kunststof

tegenwoordig

Tegenwoordig komt kunststof als materiaal voor kistbeslag niet meer voor. Hout wordt het meest gebruikt, maar ook koper, verkoperd of messing komen voor of een combinatie van hout met een metaal.

Tegenwoordig is er geen verschil meer tussen kisten die begraven worden of in de oven gaan. De crematiekist is helemaal verdwenen; dat was een kist met een luik, omdat de kist verzegeld moest worden, en gemaakt van goedkoop materiaal, omdat hij toch het vuur inging. Nu gaan er zelfs kisten van 3 cm dik eikenhout de oven in. Van kisten met metalen handgrepen worden deze van de kist gehaald, alvorens de kist de oven ingaat.

sierschroeven als kistschroeven

Het deksel van de doodskist kan bevestigd worden met sierschroeven. Het aantal correspondeert meestal met het aantal kistgrepen. De vorm volgt over het algemeen de vormgeving van de grepen. De kistschroeven met een koperen doodskop stammen uit het midden van de 19de eeuw. Bij katholieken werd de doodskop vervangen door een koperen kruis. Later kwamen er andere varianten in diverse materialen.

